

KENESBAY MUSAYEV

(1931-2020)

Mustafa ÖNER*

Gazi Türkiyat, Bahar 2020/26: 237-247, DOI: 10.34189/gtd.26.0014

Rusya Federasyonu Bilimler Akademisi Türkologlar Komitesi Başkanı Prof. Dr. Kenesbay Musa oğlu Musayev (Кенесбай Мусаевич Мусаев) 26 Mayıs 2020 tarihinde Moskova'da vefat etti. Sovyet Bilimler Akademisinde de Türkologlar Komitesi Başkanı (1987) olan değerli Türkolog, aynı zamanda Türk Dil Kurumu fahri üyesi (2000) ve Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi şeref üyesi (2002) idi.

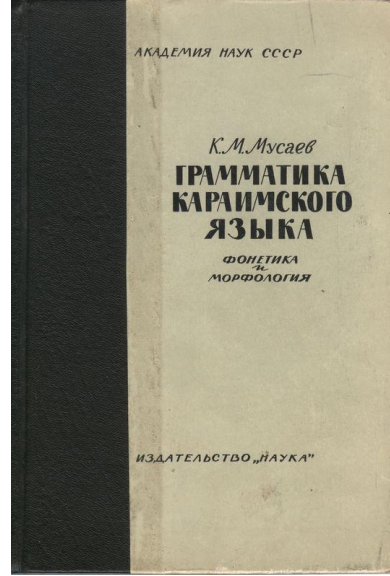

"Kenesbay Musaoğlu Musayev 24 Mart 1931 yılında Güney Kazakistan vilayeti, Sozak ilçesine bağlı Karatav kasabasında (Kümisti avılı) dünyaya gelmiştir. Babası Musa Şoytanov, annesi ise Aşen Biyedilova'dır. Kenesbay Musayev, 1944 yılında 6. sınıfı bitirince Türkistan Pedagoji Meslek Okulunu kazanır ve 1947 yılında üstün başarıyla bu okuldan öğretmen olarak mezun olur. Aynı sene kazandığı Almatı'daki Kazak Devlet Üniversitesinin Filoloji Fakültesi'nden 1952 yılında mezun olur. Üniversite yıllarında satrançla ilgilenen Musayev sporun bu dalında ülke genelinde kazandığı birinciliklerle kendinden söz ettirir. SSCB döneminde toplumsal-sosyal faaliyetlerde çok aktif olan Musayev, Sovyet düzeninin önemli kuruluşlarından Almatı Şehir Komsomol Komitesi'nde ve Kazakistan Merkez Komsomol Komitesi'nde önemli görevler üstlenmiştir." (İbragim 2019: 391)

1950'li yıllarda Sovyet Türkolojisinin bilimsel ve pratik olarak yükseldiği çağlarda, Moskova'da S. E. Malov, A. N. Kononov, N. A. Baskakov, E. Necip, İ. A. Batmanov gibi bilim adamlarının öğrencisi olan genç Kazak uzmanı, E. V. Sevortyan'ın yönetiminde doktora tezini (*kandidatlık*) tamamlamıştır: "О глагольно-именных конструкциях в современном казахском языке. [Çağdaş Kazak dilinde fiil kökenli isimler üzerine] Автореф. дисс... к.ф.н. М.1956." (İYa-RAN)

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir/TÜRKİYE. mustafa.oner@ege.edu.tr, 0000-0002-2875-8409, Gönderim tarihi: 27.05.2020 / Kabul tarihi: 30.05.2020.

Bilim Adayı unvanını alan genç uzman SSCB Bilimler Akademisinin Türk Dilleri Araştırma Enstitüsünde araştırmacı olarak göreve başlamıştır (İbragim 2019: 391). K. Musayev, daha sonra bilim dünyasında ün kazanacağı küçük ama nadide bir Türk diyalekti olan Karayimce üzerine araştırmalara başlamıştır. *Строй караимского языка. Автореф. дисс... д.ф.н. Баку. 1968.* [Karayim dilinin yapısı] başlıklı doktora tezi de bu konudur. Bu tezinden önce yayımladığı *Грамматика караимского языка. Фонетика и морфология. "Наука". М.1964.* [Karayim dili grameri. Fonetik ve Morfoloji] başlıklı ilk kitabı kendi alanında hâlen aşılınmamıştır: Giriş (s. 5-42); fonetik (s. 43-93); morfoloji (s. 94-332) bölümlerinden oluşan gramer, gramerde işlev ögesi olan ekler listesi ile tamamlanmaktadır (s. 333-339). Karaycanın hem yaşayan Kırım, Polonya ve Litvanya'ya yayılan diyalektlerine hem eski yazmalarına dayanan yazar gramer örneklerini geniş bir malzeme repertuarından vermiştir.

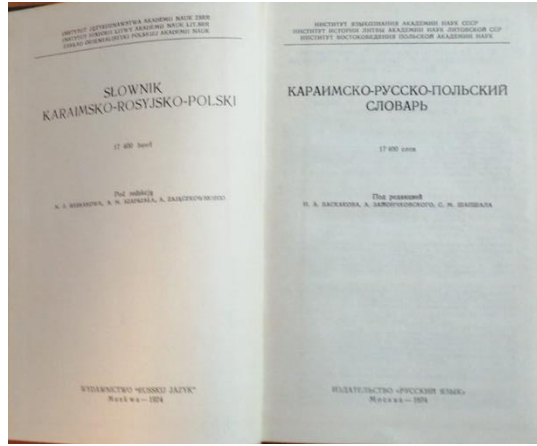

Ertesi yıl yayımladığı “Алфавиты языков народов СССР” (Moskova 1965) bütün Sovyet halklarının alfabelerini ve bu arada tabii olarak Sovyet-Türk alfabelerini de topluca ele alan bir eserdir. Akademide Sovyet halklarının dilleri üzerine Moskova ve Leningrad'da toplu çalışmaların yapıldığı yıllardır; *Языки народов СССР [SSCB Halkları Dilleri]* başlıklı 5 ciltlik ansiklopedik külliyyatın 2. Cildi *Түрк Дилери başlığı ile 1966'da yayımlandı ve burada 23 Türk yazı dili arasında Karayimce (Karayca) maddesini Kenesbay Musayev yazdı (260-279). Yazar 1977'de o dönemde pek az konuşuru olan ve şu anda ölü dil konumundaki Karaycanın (Karayim Türkçesi) kısa bir gramer tasvirini de yayımlamıştır: “Краткий грамматический очерк караимского языка” (Moskova: NAUK) K. Musayev önceki yayından farklı olarak buraya bir cümle (Sintaksis) bölümü de eklemiştir (s. 69-96).*

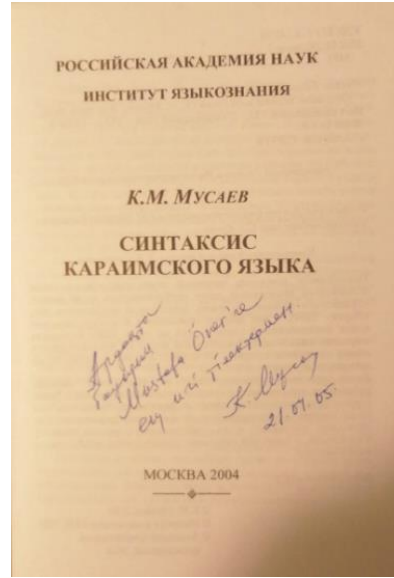
Çok arkaik ve istisnai dil özelliklerine sahip Karayca'nın bilinen en geniş sözlüğü de uluslararası bir kolektifin kalemıyla yayımlanırken Kenesbay Musayev eşyazarlardan biri olmuştur: Караимско-русско-польский словарь. "Советская энциклопедия" М. 1974. Соавторы: Н.А.Баскаков, А.И.Дубинский, А.А.Зайончковский, Р.М.Ижбулатова, Х.Ф.Исхакова, С.М.Шапшал. Üç dilli Karayca-Rusça-Polce sözlük, Polonya ve eski Rusya literatürü de dâhil olmak üzere çok geniş bir dil varlığına dayanmakta ve 17.400 madde içermektedir.

Türk yazı dillerinden söz varlığının yanı sıra özellikle cümle kuruluşuyla da ayrılan Karayca üzerine Kenesbay Musayev "Синтаксис караимского языка" (Moskva 2004) başlıklı bir sentaks çalışması da yayımladı (346 s.). Karayca konuşmanın en ilginç düzeyi olan Karayca'nın sentaksı hakkında benzersiz bir çalışma olarak kalmıştır.

Musayev'in bilimsel çalışmaları Karayca ile sınırlı değildir: Лексика тюркских языков в сравнительном освещении (Moskova 1975) başlıklı karşılaştırmalı söz varlığı çalışması Batı Kıpçak grubuna ait söz varlığını Türkçe hayvan adları, bitki adları, akrabalık adları ve gün adları üzerine 360 sayfalık bir araştırmadır (Hasan Eren bu yayın üzerine bir tenkit ve değerlendirme yazısı yayımlamıştır: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1978 – 1979, s. 249-255). Eserin son bölümünde ise *ayda-* / *sür-*, *or-* / *biç-* / *kes-* / *şal-* gibi tarım sahasına ait fillerin karşılaştırmalı tahlili de ilgi çekicidir (306-335.s). Yazar daha sonra da "Лексикология тюркских языков" [Türk dillerinin leksikolojisi] başlıklı bir yayın yapmıştır (Moskova 1984, 229.s.).

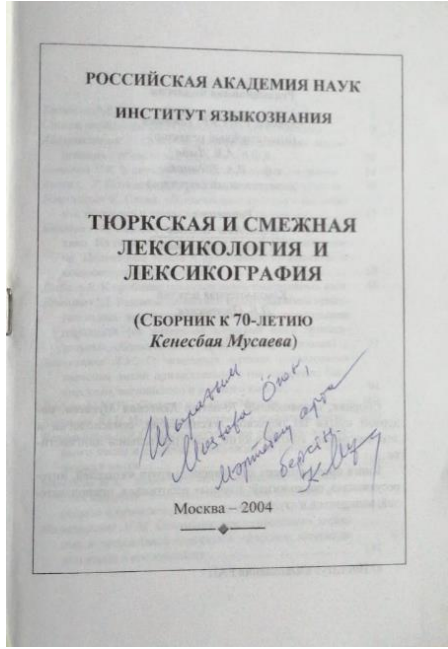
Sovyet halklarının alfabeleri üzerine genel bir yayını çok önceden hazırlayan yazar, Avrasya halklarının yazıları ve dilleri üzerine

de ayrı bir kitap yazmıştır: Языки и письменности народов Евразии (региона бывшего СССР). "Гылым". Алматы 1993.

Karaylarla kariyerinin başından beri ilgilenen K. Musayev, bu eski Türk yurdundaki Tatarlardan da uzak kalmamış, öğrencisi Aydar Memetov ile Крымтатарский язык. Введение. Морфология. Учебное пособие. Соавтор А.Меметов. Симферополь. 2003. başlıklı bir ders kitabı da yayımlamıştır.

Nihayet ünlü Türkologun son dönemde ana dili Kazakça üzerine de çok pratik bir ders kitabı hazırladığını gördük: Казахский язык. Учебник (Moskova 2008, 367 s.) Toplam 60 ders esasında düzenlenen bu dil bilgisi, metinler üzerinden temel bilgileri tasvir eden güzel bir el kitabıdır; Kazakça-Rusça (308-336) ve Rusça-Kazakça (337-365) çok kullanılan söz listeleri ile tamamlanmaktadır.

K. Musayev 1958-1994 yılları arasında Moskova'da SSCB Yazarlar Birliği Edebiyat Enstitüsü Edebi Tercüme Kürsüsünde Kazakça, Kırgızca, Türkmençe, Tatarca, Altay Türkçesi, Hakasça ve Karakalpakça derslerine girmiş ve 1997 yılından sonra da Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi Asya ve Afrika Araştırmaları Enstitüsü'nde profesör olarak görev yapmıştır (İbragim 2019: 392).

Uluslararası Türkolojide özellikle Sovyet Bilimler Akademisinde Türkologlar Komitesi Başkanı olarak çok tanınan öğretim üyesinin kariyerinde, Moskova dışında da Moğolistan, Kırgızistan, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Ukrayna, Başkurdistan, Karaçay-Çerkes, Kabardin-Balkar, Kalmuk ve Hakas kökenli 26 adaylık tezi

ve 11 doktora tezi öğrencisi olmuştur ve 50 kadar bilim adamının kariyerinde resmi jüri üyesi (оппонент) olarak bulunmuştur (İya-RAN).

Bunların birisi olan merhum Tatar Türkologu Flora S. Safiullina'nın profesörlük onay haberini Kenesbay Musayev, meslektaşı Mirfatih Zekiye'ye İzmir'deki IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı sırasında vermiş ve Tatar, Başkurt ve Rus bilim adamlarının topluca katıldığı yemekte kutlamıştı.

Meslektaşları ve öğrencileri, doğumunun 70. yılı dolayısıyla "Тюркская и смежная лексикология и лексикография. Сборник к 70-летию Кенесбая Мусаева Редкол.: Э. Р.

Тенишев, А. В. Дыбо, Р. А. Тадинова. М., 2004 başlıklı bir armağan kitap hazırladılar: Türk sözlük bilimi üzerine uluslararası katılımlı 22 yazının bulunduğu 250 sayfalık kitapta Musayev'in 1957'de başlayan bilimsel üretiminin 2002'ye kadar biriken yayınlar listesi de verilmiştir (s. 9-29).

2019'da Ahmet Buran'ın editörlüğünde Ankara'da yayımlanan "Türkiye Dışındaki Türk Dünyası Türkologları" başlıklı kolektif çalışmada Damira İbragim'in "Kenesbay Musaoğlu Musayev" başlıklı makalesinde de yazarın akademik hayatı ve eserleri tanıtılmıştır (2. Cilt, s.391-399).

Nihayet Rusya Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü değerli bilginin vefat haberini veren resmi yazıda hem biyografisini hem eserlerinin tam bir listesini yayımladı; aşağıda bu listeyi aynen veriyoruz (bk. İya-RAN).

1980'li yılların sonlarından beri tanıma fırsatı bulduğum Kenesbay Musayev, önce Sovyetler Birliği ardından da Rusya Bilimler Akademisinin en üst makamlarında oturan bir bilim adamıydı. 1991'de Sovyetler Birliği'nin son ayına denk gelen günlerde İstanbul'da Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü tarafından düzenlen "Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu"nda temsil ettiği bilimsel otoriteye karşın herkesin saygısını kazanan mütevazı kişiliği ile sivriliyordu, sonraki yıllarda da beraber katıldığımız birçok toplantıda bu algım pekişmiş oldu. Eski SSCB'nin akademik merkezine bir şekilde yolu düşen Altay ve Türk halklarından genç uzmanlara daima yardım eden Kazak aksakalı Türkoloji tarihinde saygın yerini almıştır.

"Jatқан jeri jaylı, topırağı torқа bolsın!.."

KİTAPLARI

- Грамматика караимского языка. Фонетика и морфология. "Наука". М.1964.
  - Алфавиты языков народов СССР. "Наука". М. 1965.
  - Neuvostoliiton kansojen kielten kirjaimistot. Helsinki. 1967.
  - Лексика тюркских языков в сравнительном освещении. "Наука". М. 1975.
  - Краткий грамматический очерк караимского языка. "Наука" М., 1977.
  - Лексикология тюркских языков. "Наука". М. 1984.
  - Языки и письменности народов Евразии (региона бывшего СССР). "Тылым". Алматы 1993.
  - Национально-языковое строительство в СССР. Разработка для лекторов общества "Знание" М. 1982.
  - Development of Social Functions of National Languages in the USSR and Theoretical Questions of Social Linguistics. Moscow. 1971.
- Соавторы: V.I.Abaev, P.Azimov, F.Filin.

- Караимско-русско-польский словарь. "Советская энциклопедия" М. 1974. Соавторы: Н.А.Баскаков, А.И.Дубиньский, А.А.Зайончковский, Р.М.Ижбулатова,Х.Ф.Исхакова, С.М.Шапшал.
- Проблемы функционирования современных тюркских языков. Алматы. 1994.
- Ғылым, халың қалай? (Как поживаешь, Наука?) Алматы. 1994.
- Крымтатарский язык. Введение. Морфология. Учебное пособие. Соавтор А.Меметов. Симферополь. 2003.
- Синтаксис караимского языка. М., 2004
- Морфология крымтатарского языка (в печати)
- Казахский язык. Учебник. М. 2008. ИВЛ

KOLEKTİF YAYINLARDA BÖLÜM YAZARLIĞI

- Караимский язык //Языки народов СССР.т. 2, Тюркские языки. "Наука". М. 1966.
- Казахский язык //Закономерности развития литературных языков народов СССР в советскую эпоху. Основные процессы внутривидового развития тюркских, финно-угорских и монгольских языков. "Наука". М. 1969.
- Вопросы разработки алфавитов и орфографий тюркских литературных языков. //Там же.
- Закономерности изменения в фонетике тюркских литературных языков. //Там же.
- Вопросы разработки и совершенствования орфографий литературных тюркских языков //Орфографии тюркских литературных языков СССР. "Наука". М. 1973.
- Разработка и усовершенствование алфавитов и орфографий языков народов СССР //Опыт совершенствования алфавитов и орфографий языков народов СССР."Наука". М.1982.
- От редактора. //Там же.
- Пратюркские сонанты //Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Фонетика. "Наука". М. 1984.
- Формирование, развитие и современные проблемы терминологии на языках союзных республик СССР //Развитие терминологии на языках союзных республик СССР. "Наука". М. 1986.
- Пратюркские союзы //Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Морфология. "Наука". М. 1988.
- Пратюркские частицы. //Там же.
- Караимский язык // Языки мира. Тюркские языки. "Индрик". М.1997, с.254-264.

- Пратюркская лексика: Небесные тела и небесная сфера; Отношения по родству и свойству; Социальные отношения; Война и оружие // Сравнительно-историческая Грамматика тюркских языков. Лексика. М. "Наука". 1997.
- Пратюркская лексика. // Сравнительно-историческая Грамматика тюркских языков. Лексика. М. "Наука". 2001.
- Кыпчакская группа. // Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Региональные реконструкции. М., «Наука» 2002. 216-218, 259-338.

MAKALELERİ

- Проблемы формирования и развития терминологии на языках народов Российской Федерации // Формирование терминологии на титульных языках республик Российской Федерации и СНГ. М. 2000. с.3-34
- Наурыз – праздник не только казахского народа. // "Этносфера" № 3(20), М. 2000. 12-13.
- Центр национальной культуры за рубежом. "Наш мир" N 4, 2000.
- Московские казахи готовятся к юбилею. "Казахстанская правда" 22.09.2000.
- В стечении девяти дорог. // "Лига Наций". 15.09.2000.
- М.Х.Дулати // Интернет-газета "Арба", 2001.
- Праздник Тюркской письменности и культуры. М. 2001: Предисловие, К читателю, О Празднике Тюркской письменности и культуры, Президентам Турции, Азербайджана, Узбекистана, Казахстана, Туркменистана, Кыргызстана, Татарстана; Президентам независимых тюркских государств: Азербайджана, Казахстана, Кыргызстана, Татарстана, Турции, Туркменистана, Узбекистана, Турецкой Республики (Северного Кипра), других тюркских народов; Проблемы языков тюркских народов на новом этапе их возрождения
- О проблемах тюркских языков народов Российской Федерации // Тілтаным/ Языкознание. №3, Алматы, 2001, с.8- 20.
- Проблемы функционирования тюркских языков после возникновения независимых тюркских республик // Қазақ тілі мен диалектологиясы. Алматы, 2001.
- Праздник Науруз // Праздник Тюркской Письменности и Культуры М. 2001.
- Казахский язык. // Языки народов Российской Федерации М.2001.
- Караимский язык. // Там же
- Крымскотатарский язык (соавтор А.Меметов). Там же.
- О проблемах башкирского языкознания // Первый всемирный Курултай башкир 1-2 Июня 1995 года. Стенографический отчет Уфа "Китап" 1998. С. 424-425.
- Тюркские языки в Центральной Евразии, их контакты. // Межкультурный диалог на евразийском пространстве. Язык и литература в межкультурной

коммуникации народов Евразии. Материалы международной научной конференции 30 сентября – 2 октября 2002 г. г.Уфа. Уфа, 2002. стр. 134-137.

- Тюрки Центральной Евразии: контакты языков и культур// Түркология. № 1 Түркістан, 2002, с. 10-25.
- Небо у алтайских народов в свете пратюркской реконструкции.// Человек в зеркале языка. Сб. к 60-летию А.П.Юдакина. М.2002. с 375-385.
- О современной тюркологии. //Тюркский мир и народ саха. Вып. II Верхневиллюйск. 2003с.5-6.
- Тюркские языки и тюркская культура в центре Евразии.// Востокведный сборник. Выпуск 5. Симферополь. 2002. с.140-156.
- Связи языков и культур тюрков в Центральной Евразии. // Дешт-и Кипчак и Золотая Орда в становлении культуры евразийских народов. Материалы международной научно-практической конференции 10-11 апреля 2003 г. с. 216-222. М.2003.
- Тюрки Центральной Евразии: контакты языков и культур. // Первый Международный тюркологический конгресс. Насущные проблемы современной Тюркологической науки и задачи на будущее. Октябрь 2002. Материалы. Туркестан. 2003. сс. 22-33.
- Отношение кыргызского языка к пракипчакскому языку.// Түркология. № 5. 2003. сс 16-24.
- О девятой гласной фонеме ä в древнетюркских языках рунических памятников и в пратюркском. // Түркология № 1, 2004. сс.47-54.
- Тюркско-иранские культурно-языковые контакты.// Түркология. №5, 2004. 1–22.
- Э.Р.Тенишев. //Филология. 2005.№4
- Предисловие к книге: Ж.Қ.Өтешева, Сағынышым жырыма қанат берген Қызылорда, «Тұмар» 2006.
- Разделы коллективного труда Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков. Пратюркский язык-основа. Картина мира пратюркского этноса по данным языка. М.Наука.2006. Представления о небе, небесных телах и явлениях; Климат; Материальный быт. Одежда; Война. Оружие; Социальная организация; Родство и свойство.
- Интервью в журнале «Қазақ тілі» 2006
- О мере сохранения праформ и прасемантики слов в современных тюркских языках // Аспекты алтайского языкознания (Материалы Тенишевских чтений – 2007) сс. 127-131.
- Кыпчаки и пракипчакский язык // Учен.Зап. Таврического Нац. Ун-та им.В.И.Вернадского. Симферополь, 2007. Серия «Филология» т.20 (59). № 5, сс. 5-27.
- О среднекипчакском литературном языке. // Вопросы алтайской Филологии. Памяти Э.Р.Тенишева. вып. III. М. 2008. стр. 92-115.

- Представления тюрков о небе, небесных телах и явлениях. // Природное окружение и материальная культура пратюркских народов. «ВЛ» М.2008 , 12-41.
- Представления тюрков о климате. // Природное окружение и материальная Культура тюркских народов. «ВЛ» М.2008. 42-67.
- Об этнонимах «САКИ», «СКИФЫ», «ЭТРУСКИ» // Сравнительно-историческое языкознание. Алтаистика. Тюркология.. К юбилею А.В.Дыбо. М. «Тезаурус». 2009. 176-178.
- О древних названиях предков тюрков. // Культура народов Причерноморья. № 182, Симферополь, 2010., 53-55.
- В татарском языке морфология наполовину аналитическая. // Ф.А.Ганиев Избранные статьи. Казань 2010., с. 15.

КАУНАКÇA

DAMİRA, İbragim (2019), "Kenesbay Musaoğlu Musayev", *Türkiye Dışındaki Türk Dünyası Türkologları* (Edit. Ahmet Buran) 2. Cilt, Ankara: Akçağ Yayınları, 391-399.

İYa-RAN İnstitut Yazıkoznaniya Rossiyskoy Akademiyası Nauk:

https://iling-ran.ru/web/ru/scholars/musaev?fbclid=IwAR2CRU7sCbPkZBO4XyacqgpW4rOI_tzA8xjlubfSqr5MCwIhH0QxerjxhKI

(Moskova'daki kültürel özerklik cemiyeti kuruluşu hakkındaki bir söyleşisi için bk.)

<https://www.youtube.com/watch?v=FaNDDuAkK2A>

